

“SÜRGÜNDEKİ YABANCI” VE “TERKEDİŞ” ADLI ROMANLARDA BİR SORUN OLARAK ÖTEKİLEŞTİRME

OTHERING AS A PROBLEM IN NOVELS NAMED "SURGUNDEKI YABANCI" AND "TERKEDİS"

Mehmet CİHANGİR¹

Öz

Ötekileştirme; dışlayıcı, aşağılayıcı kısaca olumsuz içeriğe sahip ben merkezli bir yaklaşım biçimidir. Genelleştirici ve toptancı bir anlayış barındıran söz konusu durum, farklı tutum ve davranışlarla ortaya çıkan bir sorun olarak açıklanabilir. Bahsi geçen olgu gerek bireysel gerekse toplumsal her zeminde meydana gelebilmektedir. Bazen kişi farklı bir dil ve kültür sahasına girdiğinde ötekileştirici yaklaşımlara maruz kalabildiği gibi, kimi zaman kendi toplumu içerisinde de ötekileştirici söz ve eylemlerle karşılaşabilmektedir.

Bu makalede, Türk yazar Şakir Bilgin'in "Sürgündeki Yabancı" ve Zanzibarlı düşünür Abdulrazak Gurnah'ın "Terkediş" adlı romanları karşılaştırmalı olarak ele alınacak ve söz konusu eserlerdeki karakterlerin söylemlerinden, tutum ve davranışlarından ötekileştirme sorununa ışık tutulacaktır. Bu bağlamda ülkesinden çeşitli gerekçelerle ayrılmak zorunda kalan insanların yaşamaya başladıkları yeni topraklarda ne tür sıkıntılara maruz kaldıkları, söz konusu zorlukların onlarda ne tür tepkilere yol açtığı, adı geçen roman karakterlerinin yaşadıklarıyla örneklendirilecektir. Böylece Doğulu toplumların büyük hayal ve beklentilerle ulaşmaya çabaladıkları Batılı ülkelere varmalarıyla birlikte karşı karşıya kaldıkları hayal kırıklıkları, içine düştükleri sorunlar anlaşılmasına çalışılacaktır.

Anahtar Kelime: Sürgündeki Yabancı, Terkediş, Ötekileştirme Sorunu.

Abstract

Othering is a self-centered approach what having dismissive, derogatory shortly negative content. This situation which has a generalizing and generic understanding can be explained as a problem that comes off with different attitudes and behaviours. Phenomenon being talked about can occur on both individual and social every ground. Sometimes, a person may be exposed with the othering approaches when she/he enters to a different language and culture area, sometimes she/he may come face to face marginalizing words and actions within her/his own society.

In this article, the novels named Turkish writer Sakir Bilgin's "Surgundeki Yabancı" and Abdulrazak Gurnah's "Terkedis" will analyze comparatively and to the othering problem will brighten from discourses, attitudes and behaviours of the characters in the books being talked about. In this context, the people who had to leave their

¹ Dr, Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

mehmet-cihangir@hotmail.com, [ORCID: 0000-0002-3894-191X](https://orcid.org/0000-0002-3894-191X)

countries because of various reasons have what kind of difficulties and they give what kind of reactions to this distress on new lands where they started to live, this subject will be exemplified by way of the experiences of the mentioned novel characters. Thus, the disappointments being faced and problems being fell in as well as Eastern societies arrive to Western countries with the great dreams and expectations will be understood.

Key Words: Surgundeki Yabancı, Terkedis, The Othering Problem.

GİRİŞ

Ötekileştirme; dışlayıcı, aşağılayıcı, kısaca olumsuz içeriğe sahip ben merkezli bir yaklaşım biçimidir. Genelleyici ve toptancı bir anlayış barındıran söz konusu durum, farklı tutum ve davranışlarla ortaya çıkan bir sorun olarak açıklanabilir. Kişinin rengi, dünya görüşü, ait olduğu kültür, yaşadığı coğrafya ve daha pek çok faktör ötekileştirmeye neden olabilmektedir. Bahsi geçen olgu gerek bireysel gerekse toplumsal her zeminde meydana gelebilmektedir. Bazen insan farklı bir dil ve kültür sahasına girdiğinde ötekileştirici yaklaşımlara maruz kalabilmekte, kimi zaman kendi toplumu içerisinde de ötekileştirici söz ve eylemlerle karşılaşabilmektedir. Dolayısıyla, bir yaklaşım biçimi olarak da ifade edilecek söz konusu kavram farklı bağlamlarda ele alınmayı gerektirir. Ötekileştirmenin genelleyici özelliğine vurgu yapan Hakan Yılmaz, kavrama şöyle bir açıklama getirir:

“Ötekileştirme, kimlik farklılıklarının özelleştirilmesi, yani doğal farklılıklarımsı gibi algılanması ilkesine dayanır. Ötekileştirme, kimliklerin toplumsal süreçlerin sonunda ortaya çıkmış, inşa edilmiş, kurulmuş karakterlerini görmezden gelerek, bir toplumsal gruba ait farklı bir özelliğin, sadece bu gruba özgü, bu grubun tüm üyelerince paylaşılan, doğal, içkin, kalıcı, değişmez bir “öz” teşkil ettiği iddiasını tartışılmaz bir gerçek olarak kabul eder” (Yılmaz, 2015: 4).

Ayrımcı, aşağılayıcı, genelleyici özelliklere sahip olan ötekileştirmenin kökeninde “diğeri, öbürü; sözü edilen veya benzer iki nesneden önem ve konum bakımından uzakta olan; öbür, diğer; mevcut kültürün içinde dışlanmış olan” (Türkçe Sözlük, 2011: 1862) şeklinde farklı ifadelerle tanımlanan ‘öteki’ vardır. Bu çerçevede ötekileştirilen kişi, unsur her ne olursa olsun karşıda, uzakta, dışarıda konumlandırılmak suretiyle “öteki” olarak görülmektedir.

“Öteki”, ben/biz merkezli bir yaklaşım biçimi olarak da ifade edilebilir. Bu bağlamda “söz konusu olanın kendisini merkeze aldığı, diğerlerini/onları karşısında konumlandığı bir vaziyet ortaya çıkmaktadır. Merkeze alınan ‘ben/biz’, diğerleri/onlar ise ‘öteki/ötekiler’dir. Dolayısıyla ben/biz ve diğerleri/onlar ötekinin meydana gelmesinde önemli birer unsur olarak açıklanabilir” (Cihangir, 2020: 46). Böylece, ben/biz merkezli yaklaşım, doğrudan ya da dolaylı olarak ötekiler/onlar sonucunu doğurmakta ve ötekileştirme sorununa yol açmaktadır denebilir.

Konuyu insan yapısının sosyalliğiyle, hatta insanların birbirlerine olan ihtiyacıyla ilişkili gören Ferhat Kentel, ilk çağlardan beri insanların biz derken doğrudan ötekileri meydana getirmiş olduklarını

dile getirir (Kentel, 2012: 264). Bu çerçevede insanların birbirlerine olan gereksinimleri, onları birbirlerine yaklaştırdığı gibi -paradoksal bir şekilde- gruplaşmalara da yol açtığı düşünülebilir. Biz ve onlar biçiminde ortaya çıkan gruplaşmaların farklı gerekçelere dayandığı ve çeşitli beklentiler çerçevesinde meydana geldiği söylenebilir:

“Biz’ ve ‘onlar’ yalnızca iki ayrı insan grubunu değil, tümüyle farklı iki tutum arasındaki duygusal bağlanma ve antipati, güven ve kuşku, güvenlik ve korku, işbirliği ve çekişme arasındaki ayrımı temsil eder. ‘Biz’ ait olduğumuz grup anlamına gelir. Bu grup içinde olanları gayet iyi anlarım ve anladığım için nasıl sürdüreceğimi bilirim, kendimi güvenli ve evimde hissederim. Bu grup âdeta benim doğal ortamım, içinde olmaktan hoşlandığım ve huzur içinde döndüğüm yerdir. ‘Onlar’ ise tersine ne ait olmayı isteyebileceğim ne de istediğim bir grubu anlatır” (Bauman, 2012: 51).

Yukarıda verilen kesitte vurgulandığı üzere beklenti, güven, güvenlik gruplaşmaların temelini oluşturan önemli unsurlardan bazılarıdır. Bu gibi faktör sayısını artırmak mümkündür. Dolayısıyla kişi kendisini anlayan, ona güven veren ve benzeri özelliklere sahip insanlarla bir araya gelmek, onlarla beraber olmak, zaman geçirmek suretiyle her hangi bir gruba dahil olurken, aynı zamanda tersi özellikler barındırdığını düşündüğü, hissettiği ya da karşılaştığı insanlardan uzaklaşmak suretiyle onları ötekileştirdiği ifade edilebilir. Aslında bahsi geçen gruplaşmaların “keyfi” gerekçeler çerçevesinde şekillendiğini göz ardı etmemek gerekir:

“Birkaç dönümlük arazilerde yaşayan insan toplulukları, kendi toprakları ve yakın çevreleri ile ‘barbarların toprakları’ dedikleri öteki topraklar arasına sınırlar çekerler. Başka deyişle, kişinin zihninde ‘bizim’ olan tanıdık bir uzam ile ‘bizimki’ nin ötesinde ‘onlara’ ait olan yabancı bir uzam belirlemesi evrensel bir edimdir; tamamıyla keyfi olabilecek coğrafi ayrımlar yapmanın bir biçimidir bu. Burada ‘keyfi’ sözcüğünü kullanıyorum, çünkü ‘bizim toprağımız – barbarların toprağı’ dedirten imgesel coğrafya çeşitlemesi, barbarların da bu ayrımlamayı kabul etmesini gerektirmez. Bu sınırları kendi zihnimizde çizmek ‘biz’e yeter; ‘onlar’ böylelikle ‘onlar’ haline gelir, hem yurtları hem düşünceleri, ‘bizimkinden’ farklı olmasıyla belirlenir” (Said, 2008: 63-64).

Dolayısıyla keyfi varsayımlar üzerinden çizilen sınırlar, ortaya konulan mesafeler, gerek bireysel gerekse toplumsal bağlamda ötekileştirme sorununa neden olmakta ve düşmanlaştırıcı yaklaşımların meydana gelmesine kapı açmaktadır. Ötekileştirme, karşılıklı beslenen bir davranış biçimi olarak da açıklanabilir. Bir başka ifadeyle herhangi bir kişi ya da grubun, ne tür gerekçelerle olursa olsun, başka kişi veya grubu öteki olarak görmesi ve bu insanlara karşı ötekileştirici yaklaşımlarda bulunması, doğrudan ya da dolaylı olarak ötekileştirildiğini düşünen, hisseden tarafın da benzer tutum ve davranışlarla tepkide bulunacağı bir sonuca yol açabilir. Konu Doğulu Müslüman milletler ile Batılı Hıristiyan toplumların birbirlerine olan bakış açılarını tespit etmeyi amaçlayan bir alan araştırması üzerinden örneklendirilebilir; Pew araştırma kuruluşunca 14 ülkede 140.000 kişiyle yapılan bir saha

“Sürgündeki Yabancı” Ve “Terkediş” Adlı Romanlarda Bir Sorun Olarak Ötekileştirme

çalışmasında “Batılıların çoğuna göre Müslümanlar fanatik, şiddet yanlısı, hoşgörüsüz iken, Müslümanların çoğuna göre de Batılılar bencil, ahlaksız, açgözlü, fanatik ve şiddet yanlısıdır” (Kirman, 2010: 25) şeklinde iki tarafın birbirleri hakkında olumsuz düşüncelere sahip olduklarını ortaya koyan verilere ulaşılmıştır. Bu tür veriler, ötekileştirmenin çift yönlü beslenip derinleştiğini göstermektedir.

Ötekileştirme sorunu, sadece farklı dil ve kültür dünyasına ait topluluklar arasında meydana gelmemektedir. Benzer özelliklere sahip milletler içerisinde de ötekileştirici tutum ve davranışların ortaya çıktığı bilinmektedir. Söz gelimi Almanya’da ikamet eden Türklerden bazıları Almanya’da yabancı, Türkiye’de ise Alamancı şeklinde ifade edildiklerini, bu durumun kendilerinde rahatsızlığa neden olduğunu vurgulamışlardır (Tapan, 2001: 103).

Ötekileştirme, “peşin hükümlü yargılama, yeterli bilgi olmadan edinilmiş hatalı fikir veya öğrenme, bir gruba, bir kişiye ya da bir ırka karşı mantıklı/rasyonel olmayan düşmanca tutum (Webster, 1987; akt. İlhan, Çevik, t.y: 54) biçiminde tanımlanan önyargı ve “toplumsal olarak müştereken ve kolektif olarak paylaşılan veya bir kişinin zihninde bireysel olarak bulunan ve müşterek olmayan kanılar” (Sağiroğlu, 2014: 82) şeklinde açıklaması yapılan kalıp yargılarla önemli bir ilişkiye sahiptir. Dolayısıyla önyargı ve kalıp yargılar ötekileştirmenin artalanında yer alan önemli unsurlar olarak değerlendirilebilir.

Çeşitli ötekileştirme biçimlerinden bahsetmek mümkündür. Ancak bu çalışmada ötekileştirme sorunu “Sürgündeki Yabancı” ve “Terkediş” adlı eserler bağlamında ele alınacaktır. Bu çerçevede, farklı gerekçelerden dolayı Batılı ülkelere göç eden ya da etmek zorunda kalan Doğulu toplulukların bu coğrafyada karşı karşıya kaldıkları aşağılayıcı, hakaret içeren tutum ve davranışları ve söz konusu tavırların yol açtığı sorunları kapsayan ötekileştirme durumuna ışık tutulacaktır. Bu yüzden konuyla ilintili öne çıkan yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve İslamofobi gibi alt başlıklara da vurgu yapmak yararlı olacaktır.

Yabancı Düşmanlığı

Yabancılar düşmanlık, medya başta olmak üzere pek çok platformda önemli konu başlıklarından birisidir. Gerek transit gerekse ikamet anlamında göçlere hedef olan devletlerin gündeminde yabancı düşmanlığının daha fazla ön planda yer aldığı söylenebilir. Söz konusu kavram, Yunanca ‘xenos’ (yabancı) ve ‘phobos’ (korku) sözcüklerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu terim, yabancılar karşı duyulan korku, nefret ve öfkenin kavramsallaşmış bir biçimi olarak da açıklanabilir.

Son zamanlarda yoğun göçlere hedef olan Batılı ülkeler bağlamında konu ele alındığında, göçmenlerin hangi gerekçelerle hem ev sahibi ülkenin vatandaşları hem de yöneticileri tarafından sorun kaynağı olarak görüldüğü sorusu akla gelmektedir. Göçmen toplulukların “çiçeklerle karşılanan işçilerden, istenmeyen yabancılar” (Akıncı, Nergiz, Gedik, 2015: 68) hangi nedenlerden ötürü dönüştüklerine dair bir soruya birden fazla yanıt verilebilir.

Kadir Canatan konuyu, göçmenlerin kalıcı olduklarının, ev sahibi toplum tarafından anlaşılmasının bir sonucu şeklinde değerlendirir (Canatan, 2007: 45). Fatma Yılmaz ise Batılı ülkelerde işsizliğin artmasını, rekabet koşullarına yansıyan olumsuzlukları, yaşanan terör olaylarını sorunun kaynağı olarak görür (Yılmaz, 2008: 46). Özellikle medya başta olmak üzere farklı mecralarda göçmenlerle ilişkilendirilen güvenlik ve asayişe dair haberlerin Batılı toplumlarda göçmenlere olan düşmanlığın yükseliş göstermesinde önemli bir rol oynadığı göz ardı edilemez. Ayrıca siyasetçilerin kendi hedeflerine ulaşmak amacıyla ortaya koydukları söylemlerin de yabancılara yönelik düşmanlığın artış kaydetmesine sebep olduğu ifade edilebilir.

Göçmenlerin ev sahibi ülke vatandaşları tarafından düşmanlaştırılmasının, göçmenlerin de ev sahibi toplumu düşmanlık ve nefret içeren söylemlerle anlamlandıracağı bir sonuca yol açabilir. Nitekim bir saha araştırmasında Almanya’da ikamet eden bir Türk’e Almanlar hakkındaki görüşleri sorulduğunda “Almanlar tuvalet bilmezdi; bizim zavallı köylümüzden tuvaleti öğrendi. Oktober festivalde hayvanlar gibi eğleniyorlar. Eğlenmesini bilmiyorlar” (Kaya, Kentel, 2005: 54) şeklinde verdiği cevap, yabancı düşmanlığının iki taraflı sorunlara kapı açacağını göstermesi açısından bir örnek olabilir.

Özetle, farklı kültür dünyasına ait kişi ve toplumlara karşı korkunun, nefret ve öfkenin kavramsallaşmış biçimi olan yabancı düşmanlığının temelinde ekonomik, kültürel, tarihsel ve daha birçok faktör yer almaktadır. Özellikle Doğulu göçmenlerin Batılı ülkelerde kalıcı bir konuma geldiklerinin anlaşılması, Batılıların yabancılara daha fazla düşmanlaştırmalarına yol açmaktadır. Ayrıca medya, siyaset gibi pek çok etken de söz konusu devletlerde sorunun daha çok gündem olmasına ve büyümesine neden olmaktadır.

Irkçılık

Ötekileştirme ile ırkçılık arasında önemli bir ilişki vardır. Irkçılık kişinin, karşısında konumlandığı insanlara karşı olumsuz düşünceler içerisine girmesi, söz konusu kimseler hakkında aşağılayıcı, dışlayıcı ve şiddet içeren yaklaşımlar ortaya koyması şeklinde açıklanabilir (Sumbas, 2009: 275). Bu bağlamda ırkçılığın, ötekileştirici tutum ve davranışlara yol açan önemli bir faktör olduğu söylenebilir. Şu satırlarla ırkçılığın genel bir tanımını yapılabilir:

“İrkçilik, fiziksel ve kültürel farklılıkların büyük ölçüde neden olduğu önyargı ve düşüncelerle beslenen, çeşitli olumsuz unsurların etkileriyle günlük davranışlardan siyasi ve kurumsal yaşama uzanan farklı düzeylerde ortaya çıkan ve olumsuz yönde de olsa gelişim ve değişim gösteren ideolojik bir süreci içeren bir fenomenin ifadesi olarak tanımlanabilir” (Yılmaz, 2008: 26).

Alıntıdan anlaşılacağı üzere ırkçılık, önyargı ve çeşitli olumsuz faktörlerin etkisiyle fiziksel ve kültürel farklılıkların ayrımcı yaklaşımlara neden olduğu bir ötekileştirme biçimidir. Irkçılığın her alanda kendisine zemin bulduğu söylenebilir; “bazı gruplar kaybolabilir ya da diğerleriyle birleşebilir;

bazılarıysa parçalanır ve yenileri doğar. Fakat her zaman ‘zenci’ olan birileri vardır. Eğer ortada hiç siyah yoksa ya da bu rolü oynamak için sayıları yetersizse ‘beyaz zenciler’ icat edilebilir” (Wallerstein, 1995: 46).

Tarihsel süreçte ırkçılığın pek çok türü ile karşılaşmak mümkündür. Bazen kişi ten renginden dolayı ırkçı yaklaşımlara hedef olurken, kimi zaman ise kültürel aidiyetinden ötürü aşağılayıcı tutum ve davranışlarla karşılaşabilmektedir. Bu bağlamda şöyle bir örnek verilebilir; Asya ve Afrika ülkelerinden Batılı devletlere yönelik yaşanan göçler sonrası Batı toplumlarında “yeni ırkçılık” olarak adlandırılan bir ırkçılık türü kendisini göstermeye başlar. Bu yaklaşım biçimi kişiyi kültürel aidiyetleri çerçevesinde sınıflandırır.

Kültürel ırkçılığın açıklamasını yapan Etienne Balibar, kültürel ırkçılığın biyolojik soyaçekimi değil, kültürel farklılıkları esas almış olduğunu belirtir. Bir başka söylemle bahsi geçen ırkçılıkta bireylerin tutumlarının ve yetenekliliklerinin kanbağıyla ya da genleriyle değil, tarihsel ve kültürel aidiyetleri çerçevesinde tanımlandığına dikkati çeker. Böyle bir yaklaşımın göçmenleri ayrımcılıkla karşı karşıya getirdiğine, şiddet içeren eylemlere maruz bıraktığına vurgu yapar (Balibar, 1995: 29-32).

Bahsi geçen ırkçılığın kuşaklararası devam eden bir özelliğinin de olduğu ifade edilebilir. Söz gelimi dünya futbolunun tanınmış isimlerinden olan Mesut Özil’in “Onların gözünde kazandığımızda Alman, kaybettiğimizde ise göçmeniz” (bkz. <https://www.bbc.com/turkce/spor-44919776>) şeklindeki sözleri, kültürel ırkçılığın sürekliliğini göstermesi bağlamında bir örnek olarak sunulabilir.

Ötekileştirme sorunsalı bağlamında ele alınan ırkçılık, insanları biyolojik özelliklerinin yanında kültürel ve tarihsel aidiyetlerine göre de konumlandırmaktadır ve bu durumun arka planında önyargı, kalıp yargı gibi pek çok olumsuz unsur yer almaktadır. Tarihsel sürecin her döneminde farklı şekillerle ortaya çıkan çeşitli ırkçı yaklaşımlar göstermektedir ki, ırkçılık insanları ayırtırmada, aşağılamada kısaca ötekileştirmede önemli bir unsurdur.

İslamofobi

Ötekileştirici yaklaşımlar içerisinde öne çıkan bir diğer başlık İslamofobi’dir. Bu terim, İslam ile fobi (phobia) sözcüklerinden oluşmaktadır. Söz konusu kavramın farklı gerekçeler üzerinden İslam ve dolayısıyla Müslümanlardan korkma, endişeye kapılma şeklinde Müslüman topluluklara yönelik ötekileştirici yaklaşımları barındırdığı söylenebilir. Ferhat Kentel, İslamofobi’yi şu sözlerle detaylandırır:

“İslamofobi’ kelimesinin içindeki ‘fobi’ kısmına dikkat çekmekte yarar var. ‘Fobi’ somut bir durum karşısında duyulan ‘korku’ olmaktan ya da yani bir ‘gerçekliğe’ tekabül etmekten ziyade, hayatı sürekli etkileyen ve bir ‘takıntıya’, bir ‘hayale’ işaret eden bir duygu haline tekabül ediyor. ‘İslam’ ve ‘fobi’ kelimelerinin yan yana gelmesi ise aslında İslam’ın yaratmadığı, İslam’dan kaynaklanmayan bir korkuya, başka bir deyişle, ‘yaratılmış’ ya da ‘icadedilmiş’ ve bir takım insanlar tarafından içselleştirilmiş bir korkuya işaret ediyor” (Kentel, 2012: 262).

Kentel, İslamofobi kavramındaki fobi sözcüğüne dikkati çekmekte ve konuyu bu ifade bağlamında açıklamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla, verilen kesitten de hareketle, Batı dünyasında İslam ve Müslümanlar hakkında duyulan korku ve endişenin gerçek ve objektif temellere dayanmayan bir hayal ve takıntı olduğu söylenebilir. Aslında son dönemde Batı dünyasında Müslümanlara yönelik korku ve düşmanlığın kavramsallaşmış ifadesi olarak açıklanan İslamofobi terimi, geçmiş dönemlerdeki siyasal, sosyal, kültürel ve daha birçok faktörden bağımsız ele alınamaz. Bir diğer ifadeyle Hıristiyan Batı ile Müslüman Doğu arasında çok eski zamandan bu yana vuku bulmuş pek çok sorunun doğrudan ya da dolaylı bir şekilde İslamofobi'ye etki ettiği söylenebilir.

Onur Bilge Kula'nın "biz ve öteki söylemi en açık biçimde din alanında, yani, Hıristiyanlık-İslam karşıtlığında belirginleştirilmiş ve gerekçelendirilmiştir" (Kula, 2011: 5) sözleri bu bağlamda değerlendirilebilir. Böylelikle İslamofobi'yi ele alırken sorunu modern dönemdeki etkenlerle sınırlandırmak yerine, tarihsel süreçteki Batılı/Hıristiyan ve Doğulu/Müslüman toplulukların birbirlerine karşı bakış açılarına ve bu bakış açısının oluşmasına neden olan faktörlere de detaylı bir şekilde bakmak konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Konu son zamanlardaki yansımalarıyla ele alındığında, İslamofobi'nin toplumsal zemin elde etmesine pek çok unsurun sebep olduğu düşünülebilir. Söz gelimi Batılı siyasetçilerden bazılarının ortaya koydukları söylemler İslamofobi'nin yükselmesinde önemli faktörlerden biridir. İngiliz siyasetçi Nick Griffen'in "birçok nedenle bugün Müslümanlar en büyük sorundur, çünkü onlar en yüksek doğum oranına sahiptirler ve Müslüman topluluklar dünyayı dolduruyorlar. Bu başka grupların etnik temizliğe tabi tutulmasına neden olabilir" (The Guardian, 2001; akt. Canatan, 2007: 33) şeklindeki ifadeleri bu çerçevede bir örnek olarak değerlendirilebilir. Ayrıca medyanın abartılı, gerçekliği kuşku içeren yayınlarını da İslamofobi'nin artışına yol açan önemli unsurlardan biri olarak açıklamak mümkündür; "11 Eylül saldırılarının ardından Müslüman, Arap, Sih ya da Güney Asyalılara karşı işlenen nefret suçlarında büyük bir artış olmuştur. Nefret suçlarının artmasında Amerikan ana akım medyasının, saldırıların radikal Müslüman bir grup tarafından yapıldığı yolunda bir kanaat oluşturmaya çalışması etkili olmuştur" (Akıner, 2014: 378).

Konuyla ilişkili son söz olarak İslamofobi, çeşitli gerekçeler çerçevesinde İslam dinine mensup insanların korku, endişe kaynağı şeklinde gösterilmesi durumudur. Özellikle farklı ülkelerde yaşanan terör olaylarıyla İslam ilişkilendirilerek Müslümanlara terörist ya da terör destekçisi insanlar şeklinde yakıştırmalar yapılmakta ve Müslüman topluluklar ötekileştirilerek yaşadıkları toplumun dışına itilmektedir.

Ötekileştirme alt başlıkları çerçevesinde ele alınan yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve İslamofobi, birbirleriyle benzer/yakın anlamsal içeriklere sahiptirler. Bir diğer ifadeyle her üç terimin birbirlerini andırır söylemlerle ya da tutum ve davranışlarla ortaya çıktıkları anlaşılmalıdır. Dolayısıyla adı geçen kavramlar, Batılı ülkelere göç eden insanların yaşamlarına aşağılanma, hakarete uğrama, kısaca

“Sürgündeki Yabancı” Ve “Terkediş” Adlı Romanlarda Bir Sorun Olarak Ötekileştirme

ötekileştirici söz ve eylemlerle yansımaktadır. Nitekim incelemesi yapılacak Sürgündeki Yabancı ve Terkediş adlı eserlerde ötekileştirme sorunu yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve İslamofobi gibi ayrı ayrı başlıklar çerçevesinde incelenmek yerine, her bir terimin birbirleriyle olan benzerlikleri ve yol açtıkları sonuçları göz önüne alınarak konu bütüncül bir yaklaşımla yorumlanmaya çalışılacaktır.

“Sürgündeki Yabancı” ve “Terkediş” Adlı Romanlarda Bir Sorun Olarak Ötekileştirme

“Sürgündeki Yabancı” Türk yazar Şakir Bilgin, “Terkediş” ise Zanzibarlı düşünür Abdulrazak Gurnah tarafından kaleme alınmıştır. Adı geçen romanlarda ötekileştirmenin nasıl işlendiği ve okurlara sunulduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Söz konusu eserlerde karakterlerin farklı saiklerle göç ettikleri Batılı ülkelerde maruz kaldıkları ötekileştirici yaklaşımların ve bunlara verdikleri tepkilerin birçok açıdan benzerlikler taşıdığı söylenebilir.

Küçümsenme/Aşağılanma

Her iki romanda karakterlerin maruz bırakıldıkları ötekileştirici tutum ve davranışların etkisiyle küçümsendiklerini düşündükleri ve aşağılık hislerine kapıldıkları tespit edilmiştir. Sürgündeki Yabancı’da Kemal dertleşmek, sıkıntılarını anlatmak amacıyla arkadaşı Ayhan’ı ziyarete gelir. Burada ikili sohbete başlarlar. Konuşmanın bir yerinde Ayhan iç geçirir bir şekilde şu ifadeleri kullanır:

“Bazı yokluklar, olanaksızlıklar kişiyi fazla etkilemiyor da, sırf yabancı olduğun için aşağılanmak çok zor geliyor. Evet iyi insanlar, gerçekten seni anlamak isteyenler var, ama hemen her yerde varlığından rahatsız olanlar da çıkıyor karşına [...] Seni ezmek, yok etmek için fırsat kolluyorlar adeta. Davranışları ve sözleriyle yapmasalar, bakışlarıyla belli ediyorlar bunu[...] Sanki ilan edilmemiş soğuk bir savaş yürütüyorlar sana karşı [...]” (Bilgin, 1998: 164).

Ayhan’ın Almanya’da maruz kaldığı sorunların onu çok derinden etkilediği anlaşılmaktadır. Nitekim yaşadıklarını “soğuk savaş” sözleriyle ortaya koyması, söz konusu durumun onda bıraktığı etkinin derinliğini göstermektedir. Arkadaşını çok dikkatli bir şekilde dinleyen Kemal ise konuşulanlarla Almanya’da bulunduğu süre zarfında başına gelen sıkıntılar arasında ortaklık kurar ve böylece yaşadığı sorunları kendi kendine düşünmeye başlar. Nitekim bu durum Ayhan’ın da dikkatini çeker ve sözlerinden Kemal’in etkilenmiş olduğunu fark eder. Dolayısıyla farklı iki karakter olan Ayhan ve Kemal, Almanya’da karşı karşıya geldikleri ötekileştirici tutum ve davranışlardan dolayı aşağılandıklarını hissetmektedirler ve bu bağlamda ortak bir kadere sahiptirler. Hatta böylesi sorunların onları, içinde buldukları maddi olanaksızlıklardan bile daha fazla etkilediği belirlenmiştir.

Terkediş’te de benzer serzenişlerin dile getirildiği görülür. Raşit, yüksek öğrenim görmek amacıyla geldiği İngiltere’de ev sahibi ülke vatandaşlarının ötekileştirici yaklaşımlarına maruz kalmaktadır ve ailesiyle mektuplaşmaya başladığı ilk zamanlarda bu sorunları sadece kardeşi Amin’e aktarmaktadır:

“Mavi gözlerin ne kadar serin ve küçümseyici bakabildiğine de değinmemiştim. Henüz sırası değildi, daha ilk mektupta yazmayacaktım bunları. Çocuksu ve çaresiz görünmek istemiyordum. Aileme yazdığım sonraki mektuplarda da bunları konu etmemiştim, Amin’le yazışmalarımız bir ritme oturduğundan yalnızca ona bahsetmiştim bunlardan” (Gurnah, 2016: 271).

Alıntılardan anlaşılacağı üzere, gerek Ayhan ve Kemal gerekse Raşit’in buldukları Batı ülkelerinde karşı karşıya kaldıkları olumsuz yaklaşımlar onları derinden etkilemekte ve üzmektedir. Her iki romandaki karakterlerin yaşadıkları olumsuzlukların ve bunlara verdikleri tepkilerin benzerliği dikkat çekicidir. İncelemesi yapılan romanların pek çok bölümünde bu tür paylaşımların okurlara sunulduğu görülmüştür.

Dostluk/İlişki Kurmaya Çalışma

Her iki eserde karakterlerin karşı karşıya geldikleri sıkıntıların onları farklı arayışlara sevk ettiği, ev sahibi ülke toplumuna yakınlaşmak suretiyle sorunu çözmeye yoluna gittikleri tespit edilmiştir. Sürgündeki Yabancı’da bahsi geçen duruma şu satırlarla gönderme yapılmıştır; “ne yapsan değiştiremiyorsun bazı şeyleri. Burayı, buranın insanlarını önemsiyor, dikkate alıyorsun her davranışında, hatta gerektiğinden fazla özen gösteriyorsun” (Bilgin, 1998: 164). Eserden yapılan alıntıda karakterin yaşadığı ülkeye entegre olmak, bulunduğu ülkenin vatandaşlarıyla bağ kurmak için çaba sarf ettiği, buna rağmen karşı karşıya geldiği sorunları aşamadığı vurgulanmaktadır. Terkediş’te de Raşit’in eğitim gördüğü okuldaki İngiliz arkadaşlarına yakınlaşmak istediği, onlarla dostluk kurmak arzusunda olduğu, ancak söz konusu öğrencilerin Raşit’e karşı takındıkları tutum ve davranışların onu derinden etkilediği ve onda üzüntü meydana getirdiği saptanmıştır:

“İngiliz öğrencilere, aynı sınıfta okuduklarımıza bile, yaklaşmak pek kolay değildi. Mesafeli duruşları, yaklaşmaya gönülsüz oldukları hemen hissediliyordu. Gönülsüzlüklerini seziyordum ama emin olamıyordum. Ne beklemem gerektiğini bilmiyordum ama içtenlikle parlayan gülümseyişime verdikleri soluk karşılıklı seziyordum bunu. Gözlerini kaçırmalarında ve dersten sonra ne yapacaklarsa onlara katılmak için arkalarına düştüğümde suratlarının asılmasında görüyordum. Kütüphane dışındaki bir yere gittiklerinde beni çağırmaslardı. Birbirlerine kısa fesat bakışlarında, gizlemeye çalıştıkları gülüşlerinde görürdüm bunu” (Gurnah, 2016: 272-273).

Raşit –o denli uğraşına rağmen- eğitim gördüğü okuldaki İngiliz öğrencilerle temas kuramamaktan, onlara yakın olamamaktan muzdariptir. Kısaca her iki romanda da karakterlerin buldukları ülkenin insanlarıyla ilişki kurmaya çabaladıkları, ancak istedikleri sonuca ulaşamadıkları anlaşılmaktadır.

Bunalıma Girme ve Sorunlara Çözüm Yolları Arama

“Sürgündeki Yabancı” Ve “Terkediş” Adlı Romanlarda Bir Sorun Olarak Ötekileştirme

Karakterlerin uğradıkları aşağılanmalara, maruz kaldıkları ötekileştirici tutum ve davranışlara kimi zamanlar tahammül edemez hale geldikleri ve isyan eder bir hava içerisine girdikleri görülürken, bazı vakitler ise karşı karşıya geldikleri sorunların kendilerinden kaynaklanmış olabileceği şeklinde düşüncelere kapıldıkları belirlenmiştir. Sürgündeki Yabancı’da Kemal, oturma izninin uzatılması amacıyla Alman makamlarına yaptığı başvurudan bir türlü sonuç alamamaktadır. Uzatılmama nedenini öğrenmek için gittiği yabancılar bürosunda kendisine muhatap bulmakta zorlanır. Sorularına cevap alamaması, istediklerini elde edememesi, ayrıca memurların ona karşı takındıkları tavır, kullandıkları üslup vb. yaklaşımlar Kemal’in gerginleşmesine ve sert bir tepki vermesine neden olur; “hızla arkasını döndü Kemal, bir küfür çıktı dudaklarından. Bağırarak, bağır bağır bağırarak istiyordu, ama bir türlü bunu yapamıyordu. Her yanı yanıyor, tutuşuyordu sanki. İnsan yerine konulmadığı duygusuna kapılıyor, bu duruma katlanmak zor, çok zor geliyordu” (Bilgin, 1998: 76). Kemal, kendisine yönelik Alman makamlarının takındıkları tutum ve davranışlara tahammül edemez hale gelmiş ve bunu sert ifadelerle dile getirmiştir. Terkediş’te ise Raşit girdiği farklı ortamlarda karşılaştığı ötekileştirici yaklaşımların nedenini kendinde, konuşma tarzında, giyim kuşamında aramaya başlar ve böylece bunları sorgular bir konuma gelir:

“Benzer şartlar altında yaşayan diğer insanlar gibi kendime giderek artan bir hoşnutsuzluk ve tatminsizlikle bakmaya, kendimi onların gözünden görmeye başlamıştım. Sevilmeyi hak etmeyen biri olduğumu düşünüyordum. Böylece ilk başta sorunun konuşma tarzımda olduğunu, bu dili konuşmaya yeteneğimin olmadığını, beceriksiz, kaba ve tutuk konuştuğumu, hatta belki sevilme için çok şey isteyen düpedüz hesapçı biri olduğumu düşündüm. O parlak, sokulgan gülümsemeler konuştuğum herkesi utandırmış olmalı çünkü gülmek için kendilerini zor tutmuşlardı. Sonra acaba kıyafetlerimle ilgili mi diye düşündüm, ucuz, üzerime bol gelen, yeterince temiz olmayan kıyafetlerimdi belki de sorun, belki de onlara soytarı gibi, bir kaçık gibi görünmeme sebep oluyordu” (Gurnah, 2016: 273-274).

Ötekileştirmeye hedef olan göçmenlerin serzenişte bulunmaları, sorunun kendilerinden kaynaklanmış olabileceği şeklinde düşünmeleri gibi yaklaşımlar yüzleştikleri sıkıntıları ortadan kaldıracığı anlamına gelmemektedir. Nitekim karakterlerin de söz konusu zorlukları aşmak için daha farklı çabalar içerisine girdikleri saptanmıştır. Bu çerçevede karakterlerin, maruz kaldıkları ötekileştirici tutumları görmemeye, duymamaya, akıllarından çıkarmaya ve böylece inkâr zırhına bürünerek sorunların üstesinden gelmeye çabaladıkları söylenebilir; “çevrenin tepkileri, başkalarının bizimle ilgili düşünceleri, bazı zamanlar hiç ilgilendirmiyor yabancı düşmanı, ırkçı tavırlar rahatsız etmiyor pek. Çünkü ben burada yaşamıyordum duygusu içindeyim çoğu kez” (Bilgin, 1998: 150). Görüldüğü gibi, karşılaşılan sıkıntıların etkilerini azaltmanın bir yolunun da onları görmezlikten gelme, yok sayma olduğu ve böylece hedef topraklardaki problemlerle başa çıkabilmek için karakterin bu tür bir yöntem geliştirdiği düşünülebilir. Terkediş’te de inkâr zırhının ve umursamamanın sorunların etkilerini azaltmada önemli bir işlev gördüğü Raşit’in dilinden okurlarla buluşmaktadır:

“Umursamamayı öğrenmek uzun zaman hatta bir ömür aldı. İlk birkaç haftada öğrendiklerim bunlarla sınırlı kalmamıştı, fakat karşılaşmaların duygusu benimle kaldı. Zamanla yeni tecrübelerle ve bir takım tekrarlarla öğrendiğim diğer şeylere eklendi. Birçok başka şey de görmüş ve duymuştum, herkes gibi ben de bunlarla baş etmeyi ya da en azından hayata tutunacak bir yol bulmayı öğrendim, fakat Londra’da aldığım en erken ders hiçe sayılmakla yaşamayı öğrenmekti. Birçoğumuz bunu farklı yollardan da olsa öğrenmek durumunda kalmıştık” (Gurnah, 2016: 273).

Raşit, sadece kendisi değil, birçok arkadaşının da benzer bir tutum takınmak zorunda kaldığını, dolayısıyla sorunları hiçe saymanın bulunulan toplumdaki sıkıntılarla baş etmenin formüllerinden biri olduğunu vurgulamaktadır. Hatta Andrew isimli Ganalı bir arkadaşıyla Lake District’te yaptıkları tatil esnasında karşı karşıya geldikleri ötekileştirici muamelelere gülüp geçtiklerini, bu tür yollarla yüzleştikleri sorunları aşmaya çalıştıklarını ifade etmektedir (bkz. Gurnah, 2016: 283-284). Dolayısıyla her iki eserde karakterlerin, maruz kalmış oldukları sorunlarla mücadele biçimi olarak onları umursamamaya, inkâr etmeye ve yaşamlarını bu şekilde sürdürmeye çalıştıkları söylenebilir.

Aidiyyet Hissedilen Toplumla Bir Araya Gelme

Buldukları ülkelerin insanlarıyla iletişim kuramayan ya da kurmakta zorluk çeken yabancıların kültürel aidiyyet veya yakınlık duydukları kimselerle bir araya gelmeleri, onların hem sosyalleşmelerine katkı sağlayabilir hem de hedef ülkelerde maruz kaldıkları sorunların kendilerinde meydana getirdiği etkileri bir derece hafifletebilir. Nitekim incelemesi yapılan her iki romanda da bahsi geçen durumun okurlarla paylaşıldığı görülmüştür. Sürgündeki Yabancı’da Kemal yaşadığı sorunların, karşılaştığı olumsuz tutum ve davranışların yol açtığı ağırlığın, bıkkınlığın etkisiyle kendi kültürüne ait insanların bir araya gelerek sıkıntılarını konuştuğu, dertlerini paylaştığı bir mekân arayışına girer ve sonunda hedefine ulaşır:

“Bu kente ilk geldiği günlerde, kendisi gibi insanları ve bu insanların bir araya geldiği yerleri sormuş, sonunda burayı bulmuştu. İşlek bir caddenin üzerindeydi dernek. Burası, adeta sürgünde bir vatandı ona; özlerine döndüklerine inandıkları, özlem duydukları şeylerin havasını bir parça da olsa kokladıkları bir yerdin onun gibilerine[...] Burada bildikleri gibi yaşıyorlar, konuştukları kimseyi rahatsız etmiyordu. Onlara yabancı olduklarını anımsatan bakışlardan da uzaktılar. Orada yalnız acılarını, kederlerini, dertlerini değil, aşlarını da paylaşıyorlardı” (Bilgin, 1998: 40).

Terkediş’in farklı bölümlerinde de benzer arayışların dile getirildiği görülmüştür. Raşit, kendi kültür dünyasından arkadaşlarıyla bir araya gelmekte ve yaşadıkları sorunlar üzerine uzun uzadıya konuşma, sohbet etme imkânı bulmaktadır. Bu tür toplanmalarla maruz kaldıkları haksızlıkların, hor görücü ve aşağılayıcı davranışların onlarda yol açtığı olumsuz etkiler hafiflemektedir (bkz. Gurnah, 2016: 275-276). Her iki romandan konuyla ilişkili yapılan alıntılardan da anlaşılacağı üzere, hedef

ülkelerde göçmenlerin kendi kültür dünyalarından insanlarla bir araya gelmeleri birçok açıdan onların rahatlamalarına fırsat vermektedir.

Oksidentalizm Yaklaşım Tarzı

Batılı toplumların Doğulu milletlere bakış açısı ya da tam tersine Doğuluların Batılılara karşı yaklaşım tarzı eski zamanlardan beri önemli tartışma konularından biridir. Oryantalizm/Şarkiyatçılık, Oksidentalizm/Garbiyatçılık gibi birçok terim üzerinden söz konusu toplulukların birbirlerini anlamaya, anlamlandırmaya çalıştıkları bilinmektedir. Bu kavramların; sosyal, siyasal, dinî, kültürel, ekonomik vb. faktörlerin etkileriyle biçim kazandıkları ve artalanlarında uzun bir tarihsel süreç barındırdıkları söylenebilir.

Çalışmanın başlığıyla ilişki olarak Oksidentalizm ve Oksidentalizm kavramları, Batı ve Batılı üzerine bir söylem geliştirme ya da geliştirilmiş söylemi tekrarlama, kısaca Batı dünyası hakkında yorum yapma, fikir üretme şeklinde açıklanabilir. Oksidentalizm ya da Oksidentalizm söylem Batı ve Batılılar hakkında hem olumlu hem de olumsuz yargılar barındırmaktadır. Dolayısıyla, Batı ve Batılılarla ilişkili ortaya konulan ya da tekrarı yapılan her söylemin tamamen olumsuz içeriklere sahip olduğu düşünülmemelidir (bkz. Metin, 2011: 49-73). İncelemesi yapılan romanlarda ise Batı dünyasıyla ilgili çoğunlukla olumsuz anlamlar barındıran paylaşımların okurlara sunulduğu tespit edilmiştir. Sürgündeki Yabancı'daki şu sözler bu bağlamda değerlendirilebilir:

“Özünde bizim ülkemize ve sorunlarına ne kadar değer veriliyorsa, bizlere de öyle değer veriliyor gibi[...] Hem bize yardım etmek istiyorlar, hem de kendi bildikleri gibi davranıyorlar. Bir istemde bulunuyorsun, öneri getiriyorsun, onlar yine de kafalarına uyduğu gibi yapıyorlar [...] Senin seçme şansın yok gibi. Hep kendilerine merkeziler; senin söz söyleme özgürlüğün, fikir belirtme hakkın, ama onların da bunu dikkate almama hakkı var. Buna inandırmışlar kendilerini [...] Eleştirdiğin zaman hemen kızarıyor yüzleri, hiç hoşnut olmuyorlar bundan [...] Öyle ya, bilmem kaçınıcı dünyadan (!) birisi çıkıyor ortaya, Avrupalıyla tartışıyor, hatta onu eleştiriyor!” (Bilgin, 1998:72)

Romandan aktarılan kesitten de anlaşılacağı üzere göçmen karakter, dahil olduğu Batılı toplumda karşı karşıya geldiği yaklaşımları Oksidentalizm bağlamda sorgulamakta ve eleştirel bir üslupla değerlendirmektedir. Terkediş adlı romanda da benzer paylaşımların okurlara sunulduğu tespit edilmiştir. İngiltere’de yaşadığı sıkıntılar, sosyal ve kültürel uyum sorunları Raşit’te düşünsel bir birikim oluşturur. Böylelikle Raşit, maruz kaldığı ötekileştirici tutum ve davranışlarla tarihsel, kültürel bağlamda ilişkiler kurarak şöyle bir değerlendirme yapar:

“İngiltere hakkında aslında fazla bir şey bilmediğimi fark ettim, okuduğum kitaplarda, detaylıca incelediğim haritalarda İngiltere’nin dünyayı nasıl gördüğüne ve benim gibi insanlar hakkında ne düşündüğüne yer verilmemişti. Belki, hiçbir farklılığa yer vermeyen ya da çeşitliliğe açık olmayan bir yermiş gibi İngiltere demem yanlış, fakat bence bu mesele söz konusu

olduğunda Avrupa'nın dışında kalan dünya ve o dünyanın vatandaşları orada dava arkadaşıydı. Dünyanın geri kalanına karşı alttan alta bir düşmanlık gösterdiklerine ilişkin gözlemimi İngiltere ya da Avrupa ve yayıldıkları bölgelere göre yapmış olsam da bunda bir gerçeklik payı olduğunu hissediyordum" (Gurnah, 2016: 274).

Raşit, yaşadığı sorunların sadece kendisine yönelik olmadığını, benzer tarihsel ve kültürel ortamlarda yetişen insanların tümünü kapsadığını, bir diğer sözle, genel ve toptancı bakış açısının bir sonucu olduğunu dile getirmektedir. Her iki eserin birçok yerinde okurlarla paylaşılan böylesi cümlelerin Batılı toplumlar hakkında genel, toptancı ve olumsuz bir yaklaşım içerdiği söylenebilir.

Emperyalizm/Sömürgecilik

Eserlerde, Batılı ülkelerin ulaştıkları her anlamdaki zenginlik, gelişmişlik ve refah düzeyinde Doğunun ekonomik, sosyal, kültürel kaynaklarının gasp edilmesi ve Batıya taşınması önemli bir faktör olarak vurgulanmıştır. Bu bağlamda her iki romanda konunun Batılı devletlerin emperyalist/sömürgecilikleriyle ilişkilendirilmek suretiyle işlendiği ve okurlarla paylaşıldığı saptanmıştır. Sürgündeki Yabancı'da konuya şu satırlarla gönderme yapılmıştır:

"İnsana saygı yok. Onların gözünde bizler çok sıradan varlıklarız [...] Buraya neden gelmek zorunda olduğumuzu, kimse derinlemesine düşünmüyor. Bilenler de hatırlamak istemiyor. Ülkemizin zenginliklerinin dışarıya aktığını, yabancı tekellerin ulusal gelirin yarısına el koyduğunu, zenginliklerin temelinde bizlerin ülkelerinden buralara aktarılan ekonomik sömürünün yattığını dinlemek isteyen yok! [...] Başımıza gelen felaketlerin asıl nedeninin, ülkelerimizin yoksul bırakılmışlığında, soyulmuşluğunda aranması gerektiğini anlamak istemiyor çoğu kişi her halde aynada kendilerini görmekten korkuyorlar! (Bilgin, 1998: 48)

Terkediş'te ise konu kültürel emperyalizmle ilişkilendirilmek suretiyle okurlarla paylaşılır. Raşit, İngiltere'de ev sahibi ülke vatandaşlarının kendilerine yönelik yaklaşım tarzlarından, tutum ve davranışlarından hareketle bakış açısının genişleyip geliştiğini ve dolayısıyla karşılaştığı sorunları bu perspektifte değerlendirdiğini belirtir. Bu bağlamda, geçmiş zamanlarda eğitim gördüğü kendi ülkesindeki okullarda görevli İngiliz öğretmenlerin bahsettikleri konuları İngiltere'de yaşamaya ve İngilizlerle temas kurmaya başlayınca daha iyi anlamaya başladığını ifade ederek şu ilişkiyi kurar:

"Küçük adamızda, kendi karmaşık meselelerimizin hayhuyunda yaşarken okulda Shakespeare, Keats ve altın orandan bahseden İngiliz öğretmenlerimizin aslında ifade ettikleri şeyi, yalnızca yerel bir şey olarak gördüğüm bu mevzuların küresel boyutunu anlayamamıştım. İngiliz öğretmenler köleleştirilen dünyanın her yanına yayılmış derslerinde Shakespeare, Keats ve altın oran üzerine konuşurdu ve önemli olan insanların bu kişilerin eserleri hakkında ne düşündüğü değil, onlara bunların anlatılmasıydı" (Gurnah, 2016: 274).

Raşit, Batılı öğretmenlerin eğitim adı altında emperyal hedefler güttüklerini, kendisi ve aynı kültürü paylaştığı diğer arkadaşlarının kişilik yapısında sosyal, tarihsel, kültürel anlamda bir dönüşüm

gerçekleştirmeyi hedeflediklerini vurgulamaya çalışmaktadır. Nitekim Raşit, romanın aynı bölümünde “böylece bunu ve emperyalizmi öğrenmiş oldum, bizi aşağıda konumlandırıp Avrupalıları üstün görme eğiliminde olan anlatıların dünyada bilgi diye kabul edilen şeyin ne denli derininde yattığını öğrendim” (Gurnah, 2016: 274) şeklindeki ifadeleriyle Batılı eğitimcilerin ulaşmaya çabaladıkları asıl amaçlarına doğrudan gönderme yapmıştır. Böylece o, geçmişlerinden ve ait oldukları kültür dünyasından koparılmış insanların daha kolay sömürüleceği şeklinde bir olguya temas etmiştir. Gerek Sürgündeki Yabancı’da gerekse Terkediş’te Batılı milletlerin emperyalist özelliklere sahip olduklarına dair pek çok paylaşımın yapıldığı görülmüştür.

Ev Sahibi Ülke Vatandaşlarını Ötekileştirme

Ötekileştirme sorunu yaşayan göçmenlerin de yer yer evsahibi ülke vatandaşlarını farklı yaklaşımlar üzerinden ötekileştirme yoluna gittikleri belirlenmiştir. Söz konusu durum her iki eserde farklı karakterler aracılığıyla dile getirilmiştir. Sürgündeki Yabancı’da konuya birçok karakter üzerinden gönderme yapılmıştır. Kemal, Almanya’da hayvan sevgisi ile insan sevgisi arasında ilişki kurmakta ve Almanlardaki hayvan sevgisinin ileri boyutta olmasını, insanlara gösterilmeyen ilgi ve sevginin bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Bir diğer ifadeyle insanlardan uzaklaşan Alman toplumunun, kendilerinde ortaya çıkan eksiği hayvan sevgisiyle gidermeye çalıştıklarını belirtmektedir:

“Hep söylüyorum: seni sana yabancı kılan, çoluk çocuğunu sana yabancılaştıran bir ülke burası. [...] Her yerde böyle mi bu? Anlamakta güçlük çekiyorum köpeğine çocuğundan çok ilgi gösteren, hatta onu çocuğundan fazla okşayan bu insanları [...] Sanırım, insanın insana yabancılaşmasının bir biçimi de böyle karşımıza çıkıyor. Kanımca bu insanlar, özlemini duydukları bir şeyi arıyorlar. İnsan sevgisinin ve insanın insana yakınlığının anlamına uygun yaşanamaması, belki de bu sevgiyi başka yerde ve biçimde aramaya itiyor kişileri; hayvanlara ilgi ve sevgi de anlamını aşan boyutlara yükseliyor” (Bilgin, 1998: 135).

Kemal, Almanların insana ilgi ve şefkat göstermedikleri için yaşamlarında bir eksiklik hissettiklerine ve bunu telafi etmek için hayvanlarla zaman geçirdiklerine, sevgi ve şefkatlerini onlara verdiklerine göndermede bulunmak suretiyle Alman milletini insana sevgi duymayan ve ilgi göstermeyen bir toplum şeklinde ötekileştirmektedir.

Sürgündeki Yabancı’nın farklı bölümlerinde Alman toplumu hakkında ötekileştirici yaklaşımlar içeren söylemlere birçok karakter üzerinden yer vermeye devam edilir. Ümit, Almanların kendilerinden başka kimseyi düşünmediklerini ve yaşam tarzlarının bireyselleşmiş bir biçim aldığını ifade eder. Hakan, abisinin Almanları arkadaşlık konusunda olumsuz eleştirdiğini, Türk toplumundaki dostlukların Almanlarda olmadığı şeklinde sözler sarf ettiğini belirtir. Kemal, yaşamaya başladıkları Almanya’da köklü ilişkiler kuramamalarının sorumlusu olarak Almanları gösterir. Ayrıca Almanların mutluluğu parada gördüklerini belirterek eleştirir. Hakan ise Almanya’nın havasına, suyuna, insan ilişkilerine, hatta demokrasisine bile alışamadığını ifade eder (bkz. Bilgin, 1998: 65-66).

Yukarıdaki satırlarda her bir karakterin, farklı konu başlıkları üzerinden Almanları ötekileştirdikleri anlaşılmaktadır. Benzer yaklaşımlar içeren cümlelere Terkediş'te de rastlanmaktadır. Raşit ve arkadaşları bir araya geldiklerinde yer yer buldukları İngiltere'deki sorunları ele almaktadırlar. Ancak bazı zamanlar aşağılayıcı, hakaret barındıran ifadelerle İngiliz toplumunu ötekileştirdikleri tespit edilmiştir. Söz gelimi, Gana asıllı Sundeep şu sözlerle İngilizlerden bahseder:

“Bakın bunların hepsi pislik. Ben onları sizden daha iyi tanıyorum. Burada okudum ben, biliyorsunuz. Haftada bir kez yıkanır ve bütün aile aynı pis suyu kullanır. Kızlarını tuvalet kağıdıyla siler. Elinizi her sıktıklarında hemen gidip yıkamanız gerekir ve yemeklere de aynı şekilde elinizi yıkamadan dokunmayın. Kadınları fahişedir. Kan, çığ et ve hayvan postu yerler ve hayvanlarla yatarlar. Sorsan dünyayı onlar icat etmiştir. Şiir, bilim, felsefe hep onlara aittir halbuki bildikleri her şeyi bizden öğrenmişlerdir” (Gurnah, 2016: 276).

Alıntıdan anlaşılacağı üzere Sundeep, İngilizlere karşı duyduğu öfkeyi çok ağır ifadelerle dışarı yansıtmaktadır. Onları hakaret içeren sözlerle betimlemektedir. Ayrıca Sundeep, kendilerine ait kabul ettiği bilimsel ve kültürel özelliklerin İngilizler tarafından sahiplenildiğini -çalındığını andırır bir üslupla- dile getirmektedir. Sundeep'in İngilizler hakkındaki ağır ve ötekileştirici sözlerini Raşit bile tasvip etmemekte ve böyle bir üslubu doğru bir yaklaşım biçimi olarak kabul etmemektedir. Dolayısıyla her iki romanda okurlara sunulan paylaşımlar içerisindeki bazı cümlelerin Batılı milletlere karşı hakaret dolu, aşağılayıcı, kısaca ötekileştirici unsurlar barındırdığı görülmüştür.

SONUÇ

Göç, toplumsal yaşamda önemli konu başlıklarından biridir. Bu olgu, pek çok kazanımlara yol açabildiği gibi, birçok sorunun da ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bir diğer ifadeyle, çeşitli hedefler doğrultusunda göç eden insanların umduklarıyla bulduklarının birbirini karşılaması, arzuladıkları, ulaşmak istedikleri olanakları elde etmeleri onların mutlu olmalarını sağlayabilmekte ya da tam tersine, beklentileriyle, kurdukları hayallerle örtüşmeyen bir ortamla karşı karşıya gelmeleri söz konusu kimselerin hayal kırıklığı yaşamalarına ve üzüntü duymalarına yol açabilmektedir. Özellikle ev sahibi ülke toplumunun göçmenlere yönelik yaklaşım biçimi bu anlamda önem arz etmektedir.

Mevcut zaman diliminde Batılı ülkelerde yaşanan göç ve göçmen kaynaklı sorunları böyle bir çerçevede değerlendirmek mümkündür. Farklı farklı gerekçelerle Asya ve Afrika'dan Batılı devletlere göç eden veya etme zorunda kalan insanların bu coğrafyada kötü muamelelere, aşağılayıcı ve hakaret dolu tutum ve davranışlara, kısaca ötekileştirici yaklaşımlara maruz kalmaları onların mutsuz olmalarına, umutsuzluk ve karamsarlığa kapılmalarına, öfke, kin ve nefretle dolmalarına yol açabilmektedir. Böylesi sıkıntılar göçmenlerin buldukları yeni çevrede kendilerini istenmeyen insanlar olarak düşünmelerinin ve göç ettiklerinden dolayı pişmanlık duymalarının yanı sıra kimi zaman iki taraflı şiddet içeren eylemlere de neden olabilmektedir.

“Sürgündeki Yabancı” Ve “Terkediş” Adlı Romanlarda Bir Sorun Olarak Ötekileştirme

Bu çalışmada, yukarıda bahsi geçen sorunlara Sürgündeki Yabancı ve Terkediş adlı romanlar bağlamında ışık tutulmuş ve konu her iki eser karakterlerinin söylemleri, tutum ve davranışları üzerinden ele alınmıştır. Böylelikle ilk olarak, kültürel, sosyal, ekonomik ve daha birçok faktörün kaynaklık ettiği sorunların bir ifadesi şeklinde tanımlanabilecek öteki ve ötekileştirme kavramlarına vurgu yapılmıştır. Ayrıca yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve İslamofobi, Batı dünyasında göçmenlere yönelik ötekileştirici yaklaşımların yansıma bulmasında öne çıkan kavramlar olarak ötekileştirmenin alt başlıkları şeklinde tasnif edilmiştir. Bu üç terimin içeriksel açıdan çok fazla benzerlik taşıdıkları ve Doğulu göçmenleri ötekileştirmede önemli birer unsur oldukları görülmüştür.

Her iki romanda konular “Küçümsenme/Aşağılanma”, “Dostluk/İlişki Kurmaya Çalışma”, “Bunalıma Girme ve Sorunlara Çözüm Yolları Arama”, “Aidiyyet Hissedilen Toplumla Bir Araya Gelme”, “Oksidentalizm Yaklaşım Tarzı”, “Emperyalizm/Sömürgecilik”, “Ev Sahibi Ülke Vatandaşlarını Ötekileştirme” şeklinde başlıklara ayrılmış ve incelemesi yapılan eserlerden yapılan alıntılarla konular yorumlanmaya ve anlaşılır kılınmaya çalışılmıştır.

Sayılan başlıklar çerçevesinde karakterlerin yüksek beklenti ve hayallerle geldikleri Avrupa ülkelerinde maruz kaldıkları ötekileştirici yaklaşımların onları derinden etkilediği, ev sahibi toplumla dostluk kurmaya çalışmak suretiyle sorunları aşmayı denedikleri, ancak bu anlamda istedikleri sonuca ulaşamadıkları tespit edilmiştir. Bu konuda başarısızlıkla karşılaşan karakterlerin yer yer bunalım geçirecek derece üzüldükleri, ancak söz konusu zorlukları umursamamaya, görmezlikten gelmeye ve bazı zamanlar inkâr etmeye çabalayarak aşmaya çalıştıkları görülmüştür.

Kimi zaman karakterler, kendi kültür dünyalarından insanlarla bir araya gelerek sıkıntılarını paylaşmışlar, sorunlarını dile getirmişler, böylece yaşadıkları zorlukların etkisini bu yolla azaltmaya gitmişlerdir. Bu tür birlikteliklerin göçmenlere pek çok açıdan olumlu kazanımlar sağladığı, onların rahatlamasına, sosyalleşmesine ve maruz kaldıkları sorunların kendilerinde meydana getirdiği olumsuz etkilerin hafiflemesine sebep olduğu görülmüştür. Ancak bu durum onların, yaşadıkları ülkenin ev sahibi vatandaşlarıyla iletişimsel bağlarının daha fazla zayıflamasına ve böylece söz konusu insanlara karşı ötekileştirici söylem, tutum ve davranışlarda bulunmalarına da kapı açtığı tespit edilmiştir.

Son söz olarak, Batılı ülkelere göç etmiş Doğulu toplumların bu topraklarda maruz kaldıkları ötekileştirici yaklaşımları adı geçen iki roman karakterlerinin söylem, tutum ve davranışları üzerinden ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada ötekileştirmenin, gerek göçmenler gerekse ev sahibi ülke vatandaşları açısından önemli sorunlara kaynaklık ettiği, çok fazla sıkıntılara yol açtığı belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

Akıncı, Buket - Nergiz, Ahmet - Gedik, Ercan (2015). “Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul”, Göç Araştırmaları Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 58- 83.

Akıner, Nurdan (2014). Uluslararası Medya Emperyalizmi, Hükümdar Yayınları, İstanbul.

- Balibar, Etienne (1995). “Bir Yeni Irkçılık Var Mı?”, Irk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler, Etienne Balibar-Immanuel Wallerstein, Çeviren: Nazlı Ökten, Metis Yayınları, İstanbul, s. 25-38.
- Bauman, Zygmunt (2012). Sosyolojik Düşünmek, Çeviren: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bilgin, Şakir (1998). Sürgündeki Yabancı, Pencere Yayınları, İstanbul.
- Canatan, Kadir (2007). “İslamofobi ve Anti-İslamizm: Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım”, Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm, Editörler: Kadir Canatan, Özcan Hıdır, Eskiye Yayınları, Ankara, s. 19-62.
- Cihangir, Mehmet (2020). “Koca Ren”, “Cinlerle Yolculuk” ve “Gönülsüz Köktendinci” Adlı Eserlerde Göç/Göçmenlik ve Ötekileşme/Ötekileştirme, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Eskişehir.
- Gurnah, Abdulrazak (2016). Terkediş, Çeviren: Müge Günay, İletişim Yayınları, İstanbul.
<https://www.bbc.com/turkce/spor-44919776>, erişim tarihi: 10.07.2020.
- İlhan, Rifat S. ve Çevik, Abdülkadir (t.y.). “Önyarguların Psikolojisi: Psikodinamik bir Gözden Geçirme” Nesne Dergisi, s. 52-67.
- Kaya, Ayhan - Kentel, Ferhat (2005). Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü Engel mi? Almanya-Türkleri ve Fransa-Türkleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kentel, Ferhat (2012). “İslamofobi Vesilesiyle Türkiye'nin Fobilerine Bakmak” İslamofobi Kolektif Bir Korkunun Anatomisi Sempozyum Tebliğleri, Editörler: Osman Alacahan-Betül Duman, Anka Matbaacılık, Ankara, s. 261-276.
- Kirman, M. Ali (2010). “İslamofobinin Kökenleri: Batılı Mı Doğulu Mu?” Journal of Islamic Research, s.21-39.
- Kula, O. Bilge (2011). Batı Edebiyatında Oryantalizm –I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Metin, Abdullah (2011). Bilimsellik, Karşı Söylem ve Düşünce Tarzı Bağlamında Oksidentalizm, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Sağiroğlu, Ali Zafer (2014). Türkiye’de Etnisite, Din ve Önyargı: Üniversite Öğrencileri Örneği, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya.
- Said, W. Edward (2008). Şarkiyatçılık, Çeviren: Berna Ülner, Metis Yayınları, İstanbul.

“Sürgündeki Yabancı” Ve “Terkediş” Adlı Romanlarda Bir Sorun Olarak Ötekileştirme

Sumbas, Ahu (2009). “Batı Avrupa’da Yükselen Yeni-Irkçılık Üzerine Bir Deneme”, Alternatif Politika, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 260-281.

Tapan, Nilüfer (2001). “İki Kültür Arasında Bir Köprü”, Gurbeti Vatan Edenler, Hazırlayanlar: Mahmut Karakuş – Nilüfer Kuruyazıcı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 95-112.

Türkçe Sözlük (2011). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Wallerstein, Immanuel (1995). “Kapitalizmin İdeolojik Gerilimleri: Irkçılık ve Cinsiyetçilik Karşısında Evrenselcilik”, Irk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler, Etienne Balibar- Immanuel Wallerstein, Çeviren: Nazlı Ökten, Metis Yayınları, İstanbul, s. 39-49.

Yılmaz, Fatma (2008). Avrupa’da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı: AB Politikalarının Etkin(siz)liği, USAK Yayınları, Ankara.

Yılmaz, Hakan (2015). “Önsöz” Boğaziçi Üniversitesi Avrupa Çalışmaları Merkezi Öğrenci Forumu Bülteni, Sayı: 3, s. 4-4.